

tragédies classiques...« = »V nasprotju z lažiklasičnimi (prav: klasičnimi) tragedijami...« — Str. 182: »...*la certitude d'être compris par l'universalité des hommes*« = »...prepričan, da ga bo razumela večina gledalcev (prav: da ga bodo razumeli vsi gledalci).« — »*Son registre s'élargira pourtant encore après 1920.*« = »Po letu 1920 se je seznam njegovih del še povečal (prav: njegov register se je še razširil).« — Str. 216: »*Le parlant le déclassa.*« = »Zvočni film Poirieru ni bil potreben (prav: ga je izvrgel — ali — ga je potisnil vstran).« — Str. 226: »*Aigles en plein vol ou en cage*« = »Pod nebom se pariyo orli in orli so v kletki (prav: orli pod nebom ali v kletki).« — Str. 234: »*les films de fauves*« — »filmanje domačih živali (prav: zveri) — Itd.

GLOSE IN KOMENTARJI

ODVEČNI PROMETEJI

V enakomernem toku vsakdanjega življenja in njegovega razvoja napočijo kdaj pa kdaj trenutki preskokov, redki trenutki nenadne jasnovidnosti, ko se stvari in pojavi pokažejo z novega zornega kota, prodorno osvetljeni z novo lučjo, tako da zadobijo bistveno drugačno barvo, obliko in vsebino; luč ugasne, črna tema svetlo zasiže, bledorožnato se spremeni v rumeno-zeleno, kvadrat se zaokroži, staro in nazadnjaško se sprevrže v svoje nasprotje. In tako Feniksovo rojstvo smo v nekem smislu doživeli ob kratkem, na videz skromnem »Krivoverskem zapisku«, ki jasno in nazorno obravnava načelna spoznanja o pisateljevem položaju, o pomenu in namenu pisanja in pri tem posega tudi v danes izredno aktualno problematiko tako imenovanega ekonomskega računa, se pravi produktivnosti in donosnosti umetniškega ustvarjanja.

Sodeč po majhnem odmevu, ta nadvse zanimivi članek ni žel take pozornosti, kot bi jo spričo svoje izvirnosti in tehtnosti po vsej pravici zaslužil; saj je izmed sto triinpetdesetih registriranih članov Društva slovenskih književnikov en sam razpravljal o njem, pa še ta ravno s tistih nazadnjaških in škodljivih izhodišč, ki jih zapisek razkrinkava in odklanja. Zato se nam zdi potrebno, da se zaustavimo ob njem, da podrobneje razmislimo o njegovih »krivoverskih« odkritjih in dognanjih in poudarimo njegov daljnosežni pomen za razvoj pisateljskega poklica in književnosti sploh.

Krivoverski zapisek kompleksne problematike pisateljskega pojava ne rešuje »s kratkimi govorniškimi vzkliki in sofizmi in — čeprav na videz še tako prepričljivimi zmotnimi sklepi«, ampak upošteva pri svojih zaključkih »komponente s prav vseh torišč družbenega življenja«, kot na primer »znamenite, čeprav žalostne škarje med stroški in cenami,« dalje »ekonomiko in komerc, nacionalno vprašanje, demografijo, kulturno politiko in kdo ve, kaj še vse«, skratka, je rezultat globoke in obsežne analize, ki zajema dobršni del vsega človeškega udejstvovanja.

Naj na kratko povzamemo njegove osnovne, vodilne misli: »...Pisati knjige — bodisi umetniške bodisi publicistične — nikdar ni bilo poklic v državljanskem pomenu besede... Profesionalni pisatelji, ki so se preživljali samo s pisanjem, so bili vedno in so še danes vsepovsod nenavadne, čudne izjeme... Pisateljevanje je vselej bilo v resnici »konjiček«, »hobby«... Knjige pišeš iz notranje nuje ali — v plemenitem pomenu besede — »za zabavo.«

»Ustvarjati literaturo ni in ne more biti isto kot pridelovanje in prede-lovanje materialnih dobrin«, se pravi, da ni delo, ki bi imelo svojo ceno, ni poklic, s katerim bi se človek lahko preživiljal, ampak je zgolj rekreacijsko razvedrilo, ljubiteljsko početje, ki ne more donášati rente, ampak kvečjemu nekakšen postranski zaslupek. Saj spričo dejstva, da pisanje ni poklicno delo, tudi honorarji, ki jih pisatelji dobivajo, niso plačilo, ampak kvečjemu darila, ki jim jih poklanjajo blagohotne založbe in radodarna uredništva.

Umetnik, oziroma pisatelj svojega dela potemtakem ne more prodajati kot trgovsko blago in mu določati cene, ker nima moralne pravice do honorarja; pač pa ima umetnina to nenavadno lastnost, da pri priči postane trgovsko blago, brž ko pride iz avtorjevih rok. Lahko jo prodajajo, prepro-dajajo, prevajajo, predelujejo, analizirajo in komentirajo in si z njo ustvar-jajo poštene zaslupe in preživitke.

Edina možnost za pisatelja, ki se hoče spodobno preživljati s pisanjem, je, da piše »za potrebe neke industrije, televizijske, filmske, morda celo gledališke«, zakaj v tem primeru je pisanje poklicno delo. Se pravi, da je pisatelj honorar načelno upravičen in moralno neoporečen le takrat, kadar pisatelj ne piše iz lastne notranje nuje, ampak za industrijske potrebe.

Najbolj škodljiva za pravilen in zdrav umetniški nazor je vsekakor romantična teorija o umetniku-Prometeju, izvoljencu, ki prinaša človeštvu božansko iskro z Olimpa, teorija, ki je zaradi nje »umetnost zapravila tisto rokodelsko skromnost, iz katere so zrastle ravno največje... stvaritve«. Ta svetovnonazorska zmota vzbuja pisatelju nekakšne utvare o pomembnosti umetniškega poslanstva in ga zavaja v individualizem in profesionalizem.

Nekateri ekonomisti so sicer trdili, da je pisatelj produktiven delavec, ne toliko, ker proizvaja misli, ampak zato ker ustvarja dobiček založniku, ki tiska njegova dela, z drugo besedo, zato ker je mezdni delavec kapitalista. Toda kakšen dobiček neki pa ustvarja naš pisatelj založniku! Saj pride na vsak knjižni izvod domačega avtorja lep odstotek subvencije, da ima knjiga lahko vsaj približno dosegljivo ceno. Resda temu ni kriv samo avtor, ampak tudi visoke cene papirja in tiskarniških uslug, nizke naklade pa tudi nizki dohodki kupca, vendar je neizpodbitno dejstvo, da slovenski avtor nima nobene možnosti, ustvarjati založniku dobiček. Te zakonitosti »ekonomike in komerca« pa ekonomisti pred dobrimi sto leti očitno niso predvidevali in potemtakem njihova teza ne more biti veljavna za sodobnega slovenskega pisatelja, ne glede na to, da naš založnik tudi ni kapitalist.

Lahko trdimo, da so si do nedavna naši pisatelji — z izjemo nesrečnega Cankarja — pošteno služili kruh z raznimi poklici in so pisali zgolj o prostem času, po vzoru vrlega Mihaela Andreaša, ki o njem poroča Ahacelj: »Omeniti pa je treba, da je kot nenavadno marljiv delavec opravljal vse to (pisal pesmi) le ob nedeljah in zapovedanih praznikih, ob urah, ki so mu preostajale po končani službi božji, kajti ob delavnikih je neutrudno sedel za statvami.«

Celo sam Prešeren se je natanko zavedal, da pisanje ne more biti poklic v državljanskem pomenu besede, zato za svoje ljubiteljsko pesniško delo-vanje ne le da ni zahteval nobene rente, ampak si niti »ni želel, da bi se s svojimi stihmi preživiljal«, kot bistroumno ugotavlja pisec »Krivoverskega zapiska«, saj se je v svoji Glosi izrecno in nedvoumno odpovedal denarju, gradovom, zlatnini in srebrnini.

Brez dvoma je največja, dejanska in državljanska vrednost Prešernovih pesmi v tem, da jih poklicni ljudje tiskajo, ponatiskujejo, redigirajo, korigirajo, pišejo o njih razprave, predavanja, disertacije, eseje, da jih komponirajo, dirigirajo, pojejo in deklamirajo, in si sploh z njimi na razne načine pošteno služijo vsakdanji kruh.

Najbolj prepričljiv in otipljiv dokaz, da pisanje ni poklic, pa je — seveda poleg pesniškega mojstra Hansa Sachsa in njegovih znamenitih verzov:

*Ich bin ein Schuh—
Macher und Poet dazu*

— znani »komedijant in trgovec«, William Shakespeare, ki »je pisal za praktičistične dnevne potrebe svoje trupe«, se pravi za potrebe gledališke manufakture, saj v njegovem času gledališka proizvodnja še ni mogla biti na stopnji industrije. Daleč od slehernega prometejskega individualizma in namišljenega poslanstva je vodil svoje komedijantsko podjetje tako nevsiljivo in anonimno, da si še danes, skoraj pol tisočletja po njegovi smrti, strokovnjaki niso čisto na jasnem, kdo je pravzaprav pisal njegova dela.

Med sodobnimi pisatelji pa je gotovo zgledni primer triinšesetletni Nobelov nagrajenec T. S. Eliot, ki se strinja s H. G-jevimi umetniškimi nazori in stališči o pisateljskem poklicu in preko njega obvešča našo javnost o svoji zaposlitvi pri založbi Faber & Faber, ker se hoče vnaprej zavarovati pred slednjim sumom in očitkom, da je čudaški, zajedalski poklicni pisatelj.

Takšne moralne trdnosti in tenkočutnosti naši sodobni pisatelji, žal, nimajo; romantični prometejski mit je celo tako razkrojil njihov etični čut, da bi hoteli rente v višini spodobne mesečne plače za eno samo tiskovno polo pisanja, češ, da »resničen pisatelj na mesec ne more napisati več«. Cankar se je sicer res ukvarjal leto dni z eno samo novelo, in nazadnje so, kot pravi sam, razglasili modrijani, da je vihravo zveržena; z neko tragedijo pa se je ukvarjal sedem let in je ni nikoli napisal. Prav to dokazuje, kako neučinkovit je bil njegov način pisanja, čeprav je »siromak delal noč in dan, v svoji izbi, na cesti, v kavarni, v krčmi, v družbi, celo v spanju... brusil in klesal je besedo za besedo, luščil in čistil misel za mislijo«.

Gotovo bi bilo nesmiselno, če bi se danes kdo oklepal takega nerentabilnega in neekonomskega načina pisanja. Čemu bi z največjim naporom in muko napisal eno tiskovno polo, če lahko v istem času igranje napišeš vsaj tri ali celo več pol, zlasti še, ko je razlika v honorarjih med bolj in manj kvalitetnim pisanjem tako minimalna, da se drugo neprimerno bolj obnese. Zakaj ne bi konec koncev tudi pisatelji upoštevali ekonomskega računa in zvišali svoje storilnosti. Pisatelj eninpolmilijskega naroda si pač ne more privoščiti tolikšne samoljubnosti, slavohlepja in stremušva, da bi v tridesetih dneh napisal komaj eno samo samcato tiskovno polo.

Naj mimogrede omenimo, da velja isto tudi za prevajanje. So prevajalci, ki spričo svojega ambicioznega dlakocepstva prevedejo bore dve do tri pole na mesec, so pa tudi taki, ki se jih prometejski napuh ni dotaknil, ki kljub zlonamerni in nekonstruktivni kritiki* zvesto in neomajno vztrajajo v svoji rokodelski skromnosti in prevedejo skoraj ravno toliko v enem samem dnevu.

* Čudimo se tistim kritikom, ki se zaletavajo v drobne prevajalske svoščine, ki z akademsko strogostjo in resnostjo vlačijo na dan in premlevajo tisto, česar velika večina bralcev niti opazila ni; zlasti pa se nam zdi ne-

Ta primer očitno kaže, kako romantični umetniški nazori s svojimi pikolovskimi absolutnimi kriteriji zavirajo delovno storilnost, kako nazadnjaški je njihov vpliv za umetniški razvoj sploh, saj iz kvantitete vendar nastaja kvaliteta. Ozkosrčni formalizem, neprizanesljiva kritičnost in nepopustljivost so seveda kvarne posledice prometejske miselnosti, ki se trmasto oklepa preživelih, sentimentalnih humanističnih idej, odljudne načelnosti, malomeščanskih etičnih predsodkov, individualistične, egocentrične osebne odgovornosti, nadute neprilagodljivosti, prenapetih moralnih in estetskih kriterijev, velikohlepnih umetniških konceptov. Ti namišljeni Prometeji v svoji stremuški ošabnosti zametavajo rokodelsko skromnost in jo zaničljivo zmerjajo s šarlatanstvom; v svoji neuravnovešeni profesionalistični vnemi hočejo vse vedeti in se ne menijo za nikogar, niti ne za tistega našega edinega poklicnega kritika-strokovnjaka, ki je v našem vodilnem dnevniku oni dan oznanil globoko in modro resnico, namreč, da preveč znanja lahko umetniku tudi škodi.

Nova, sodobna pojmovanja pisateljevega družbenega položaja, novi umetniški nazori in načela pa seveda nujno porajajo tudi nov odnos do dela in temu odgovarjajoče, nove prijeme in metode umetniškega in pisateljskega ustvarjanja, ki naši literaturi odpirajo neslutene možnosti za razvoj in ki bodo nedvomno pomenile mejnik v razvoju slovenske književnosti, saj spričo svoje čudovite enostavnosti in nezahtevnosti še tako skromnega pisatelja lahko čez noč naredo za genija. Piši ob neplodnih nočnih urah in nedeljah, glej nase tako, ko da bi bil navaden obrtnik, in nič ne premišljuj; to so osnovni pogoji, ki ob neplodnih nočnih urah ustvarjajo najplodnejše vzdušje za rojstvo velikih umotvorov in kot strelovod strelo privlačijo genialni navdih. Kje je ljubitelj pisanja, ki bi bil tak zaspanè, da ne bi posvetil nekaj nočnih uric svojemu plemenitemu razvedrilu, če ve, da tedaj »prometejska stvaritev«, ki mu bo prinesla nesmrtnost, naravnost čaka nanj.

Nekoliko teže se bo seveda odredi premišljevanju, kajti dejstvo je, da je precejšen del pisateljev v večji ali manjši meri podvržen ali vsaj nagiba k tej razvadi. Še teže pa bo zadostiti pogoju, ki terja od pisatelja, naj gleda nase, ko da bi bil navaden obrtnik; predvsem zato, ker je zaslepljen od pomembnosti umetniškega poslanstva, pa tudi, ker mu za to manjkajo določeni materialni pogoji. Vendar upajmo, da se bodo naši pisatelji slej ko prej zavedli svojih napak, se odrekli prometejskim zablodam in se začeli s pravo ljubiteljsko skromnostjo posluževati racionalnejših in učinkovitejših metod literarnega ustvarjanja. Tedaj pa se bo naša književna umetnost otresla tesnih spon prometejske ozkosrčnosti, drobnjakarstva, egocentričnega individualizma, zastarele sentimentalnosti, togih predsodkov in stremuštva in zanjo bo napočil tisti čudoviti, redki trenutek vélikega preskoka, trenutek korenitega, feniksovskega prerodenja, iz katerega bo izšla vsa pomlajena, prožna in gibka, sodobna, uspešna, skratka, življenja zmožna.

H. A - m

umestno to početje takrat, kadar gre za prevod avtorja, čigar neresnost in neodgovornost sta bili tolikšni, da se je pustil — kot na primer Rilke — vzdrževati od ekscentričnih markiz.